

Janez Juhant Človek v iskanju svoje podobe Filozofska antropologija

Knjiga *Človek v iskanju svoje podobe* je delo s področja filozofske antropologije in je, kakor pravi urednik Bojan žalec, zaradi avtorjeve odprtosti in dostopnosti njegovega sloga primerna tudi za širši krog bralcev. Je ena tistih redkih domačih knjig, ki ima vrednost predvsem v tem, da z njo svojo izobraževalno pot bogato in kvalitetno začnemo in se v nadaljevanju kritičnega razmišljanja o sebi k njej moramo tudi celo življenje vračamo.

Avtor Janez Juhant predstavi v sedmih poglavjih pregled razvoja antropologije kot filozofske panoge, pri čemer vzame za osnovo zgodovinski

razvoj filozofske misli o človeku oziroma pojmovanje in utemeljevanje bistva človeka skozi čas, od antike preko srednjega veka v avguštinsko-platonističnem in aristotelsko-sholastičnem krščansko-filozofskem kontekstu, do novoveških filozofskih smeri, ki so ovrednotile človeka kot središče sveta. Njegovo subjektivnost v razsvetljenskem, pozitivističnem, materialističnem, evolucionističnem, eksistencialističnem, personalističnem, fenomenološkem in drugih modelih filozofskega premišljanja o bistvu človeka argumentirano in tehtno nadgrajuje v zanimivem logičnem sosledju s postmoderno paradigmo pojmovanja človeka oziroma sodobne antropologije, utemeljene s pomočjo številnih izsledkov sodobnih ved, predvsem psihologije, sociologije, biologije, paleontologije in ontogeneze, ki je bližnja, tako rekoč novoustanovljena panoga, katere predstavniki so G.H. Mead, Piaget, Vigotski idr. Tako odgovarja na številne dileme človeka kot večrazsežnega bitja, pri katerem izpostavi njegovo dominantno, v določenem smislu posebno razlikovalno značilnost od ostalih bitij, tj. njegovo simbolnost.

V prvem poglavju, z naslovom *Problem začetka*, Juhant predstavi različne avtorje oziroma njihova skupna filozofska izhodišča in probleme v zvezi s simbolizmom od Wittgensteina, Kanta, Gerge-

na, Luhmanna, Herderja, Monoda, Chardina idr., ki so se skozi zgodovino razvoja človeštva v različnih zgodovinskih obdobjih ukvarjali z vprašanjem človekovega bistva – njegovim simbolnim svetom. Pri tem ugotavlja, da obstajajo v povezavi z jezikom različni problemi, vendar pa je neizpodbitno dejstvo, da se človeku svet odpre kot svet govoriče, da človekovega sveta brez govoriče sploh ni, da se širše in splošneje rečeno odpira samo preko njegove simbolne zmožnosti. Nastanek človeka in njegove bistvene značilnosti – govoriče je povezan z rastjo, z nastajanjem človeka. Človek je torej že postavljen v okvir z govoričo posredovanega sveta in na tej prvotni izkušnji gradi naprej, ko si stalno postavlja vprašanja, kaj lahko ve, kaj mora storiti, kaj upati in predvsem kdo je on sam, ki ima zmožnost in pristojnost urejati ta proces oziroma obvladovati svet. Razglabljanje o človeku je torej iskanje sredstev in temeljev, s pomočjo katerih moremo govoriti o človeku.

V drugem poglavju, z naslovom *Izhodišče antropologije*, je poudarek na zgodovini razvoja filozofske misli o človeku, ki so jo v obdobju antike zaznamovali grški predsokratiki in Sokrat. Odločilno pa sta zgodovino filozofske misli zaznamovala Platon in Aristotel, katerega sestavo človeka so prevzeli v srednjem veku visoki sholastiki s Tomažem Akvin-

skim na čelu in jo ohranili do 20. stoletja v racionalni psihologiji, ki se loči od eksperimentalne. Juhant nadaljuje z utemeljitvijo antropologije kot krovne znanosti, s katero so se ukvarjali Kant, Fichte, Hegel, Feuerbach idr., ki pomembno vplivajo na razvoj sodobne antropologije. Le-ta postaja s poudarki posameznih vidikov vse bolj veda, ki ob biologiji, psihologiji in sociologiji raziskuje antropološke oziroma fiziološke in kulturne temelje človeka ter ustaljenemu filozofskemu preučevanju odpira nove empirične vidike za določitev človeka kot bitja. Konec 19. stoletja kulturno-antropološke raziskave vedno bolj razkrivajo vlogo etnično-religijskih prvin človeka in še jasneje odpirajo problem človekove presežnosti, torej filozofske razrešitve dileme 'človek', s katero se ukvarjajo pomembni utemeljitelji sodobne sociologije in antropologije religije, kot so: Durkheim, Weber, Schmidt, Otto, Malinowski idr. Antropologija, pod vplivom znansvenega izkustva moderne – s študijem prvotnih ali modernih družb tj. njihovih kultur, pogloblja in razširja znanje o človeku. Vse to krepí človekovo samozavest in ga utrjuje v zavesti posebnega bitja na tem svetu, kar s poudarkom zaznavajo sodobni antropologi v 20. stoletju. Še posebej fenomenologija, s katero se ukvarjajo Scheler, Plessner, Gehlen, Kamlah idr.

Avtor se pri razkrivanju izhodišč antropologije ves čas zaveda, da ima vsaka filozofska razčlenitev tudi v sodobnem postmodernem pojmovanju človeka svojo empirično podlago, ki jo danes nudijo empirične znanosti. Pomembna za proučevanje človeka oziroma določevanje njegove celostne podobe pa je tudi njegova lastna izkušnja, saj nas ta vsak dan sproti opozarja na to, da moramo s človekom ravnati pozorno, spoštljivo in se izogibati enostranskosti, ker imamo opravka s skrivnostjo. Šele tako se bomo po človekovi vsestranski pojavnosti približali njegovi pravi bitnosti.

V tretjem poglavju, z naslovom *Človekova simbolna funkcija*, se Juhant ukvarja s človekovo sposobnostjo in njegovim prizadevanjem, da se odtrga od verige ostale narave in si ustvarja svoj, tj. človekov svet, ki ga zato imenujemo tudi simbolni svet. Simbolnost zaznamuje človeka, v primerjavi z drugimi bitji, kot enkratno bitje na svetu, ker je z njo sposoben graditi svoj lastni (osebni) svet. Človek je bitje odnosa do vsega, kar pomeni, da obstaja v odnosu in se v taki naklonjenosti znova ohranja. Nenazadnje se v svoji sposobnosti za govor človek z govorom odpre in zapre. Človekova simbolna sposobnost izvira iz njegove različnosti od živali v dojemanju in organiziranju svojega življenja: jezik, mit, umetnost, religija so deli

tega vesolja. Avtor poudari, da je simbolna sposobnost človeka izhodišče tudi za etično delovanje, kolikor človek po njej nenehno izhaja iz ustaljenega in ustvarja novo. Simbolno delovanje omogoča človeka kot bitje, s tem si ustvarja možnosti svojega človeškega sveta. Ustrezno čustveno ravnotežje, posebno v zgodnjih letih razvoja, daje dobro podlago za uresničevanje oziroma razvoj človeka kot etičnega bitja. Človek si namreč s svojo simbolno sposobnostjo ohranja, vzdržuje in razvija svoje dostojanstvo. Oblikovanje zunanje simbolne stvarnosti (kultura) je proces, v katerega se posameznik vrašča in tako asimilira kulturo, čeprav obstajajo posebne subkulture (npr. otroka, regij, znanosti itn.). Kolikor simbolna funkcija temelji na bioloških temeljih, poteka na osnovi živčnih sistemov, kar je vendarle skupni imenovalac teh (sub)kultur. Spmembe, ki se godijo z govorno dejavnostjo (semiotičnimi funkcijami), se ohranjajo potem v sistemu in so nadaljnje kode za oblikovanje govorne dejavnosti. Na tej podlagi poteka dialektika med naravo in kulturo, med osebo in zgodovino, med človeštvom in njegovo preteklostjo. Človek stalno dograjuje ta sistem, ga prilagaja svojim neposrednim izkušnjam, kar potrjuje njegovo funkcionalnost.

V četrtem poglavju z naslovom *Podoba človeka skozi*

čas izhaja Juhant iz izhodišča, da je določitev celovitih temeljev človeka glavno vprašanje antropologije. Da bi mogli priti do čimbolj celostne podobe človeka, si je najprej potrebno ogledati podobo človeka v zgodovinski perspektivi. Avtor skuša zajeti predvsem tiste elemente zgodovinskega razvoja, ki so pripeljali v moderno in njeno krizo človeka, da bi se lahko temeljito lotili tudi pravih problemov postmodernega človeka. Vzporedno z Vattimom zagovarja stališče, da je zgodovina zahodnoevropske misli usodno zvezana z judovsko-krščanskim izročilom, zaradi česar je tudi pojmovanje človeka odvisno ne le od filozofskih tokov, temveč v veliki meri tudi od religioznega izročila, v zadnjih stoletjih pa tudi od prvin razvoja znanosti. Filozofija, krščanstvo in znanost so odločilni dejavniki pojmovanja sveta danes, kar pomeni, da so to tudi odločilni dejavniki za samorazumevanje človeka. Poti človeka skozi zgodovino so torej odločilno zaznamovale umetnost, filozofija, znanost, judovstvo, krščanski in rimski pravni red, pri čemer jim je bila vedno podlaga vsakdanja izkušnja o človeku. V najnovejšem času je zadnja zaznamovana pot določena pretežno z znanstveno-tehnično in predvsem medijsko podobo človeka. Skupna osnova je simbolna podlaga vsakega pristopa k človeku, ki je podlaga

vsakokratni kulturi in njenim posebnostim, tudi vedenju o človeku.

V petem poglavju, z naslovom *Odnos filozofske antropologije do drugih znanosti in problem utemeljitve 'znanosti' o človeku*, se avtor ukvarja z umestitvijo filozofske antropologije kot empirično-filozofske znanosti in njeno metodo, ki jo označi s primero »od lupine k jedru«, kar pomeni na eni strani metodološko oddelitev antropologije od drugih znanosti, na drugi strani pa paradoksalno gledano tudi njihovo utemeljitev v tej smeri, da vplivajo na razvoj antropologije z vidika človekovega razumevanja telesne pogojenosti, iz katere antropologija črpa celoto človeka. Filozofska antropologija gleda na človeka kot na osebnost in po tem se antropologija razlikuje od drugih znanosti, ki ostajajo pri enostranski podobi človeka. Ta antropološka podoba je pogojena z vidiki znanstvenega proučevanja, vendar vse te vidike presega in skuša podati celostno podobo človeka. Za raziskovanje take podobe človeka se Juhantu zdijo najbolj primerne naslednje tri metode: empirično-hermenevtična, transcendentalna in fenomenološka, saj se vse posebnosti in splošnosti pri vsakem človeku povežejo med seboj v čisto določenem smislu, in to tvori enkratnost človeka kot osebe.

Šesto poglavje, z naslovom *Psihofizične osnove človeka*, je z vidika spoznavanja življenjskega ciklusa posameznika in družbe oziroma spoznavanja samega sebe v perspektivi telesno-duševnega in duhovnega bitja najbolj zanimivo poglavje, saj avtor prehaja od problemov simbolnosti človeka kot bitja, zgodovinskega in metodičnega pregleda proučevanja človeka, k pregledu človeka s fiziološke plati. Osnovna avtorjeva postavka je, kakor tudi pri mislecih v preteklosti in sedanjosti, pričujoče spoznanje, da je človek sestavljen. Ta sestavljenost ima po novejših fiziološko-psiholoških raziskavah temelje tako v fiziološki zgradbi človeka kakor v njegovi duševni zavesti. Poleg sestavljenosti je v človekovi poti lastne graditve pomemben tudi razvoj oziroma nastajanje (geneza). Človek postaja oseba v vzajemnem delovanju posameznih dejavnikov, tudi plasti. Razvoj je v vsakem obdobju življenja sestavni del nastajanja človeka kot osebe. Oboje skupaj – sestavljenost in razvoj – je človekova psihofizična osnova. Odprta vprašanja človeka izvirajo iz njegove duhovne avtonomnosti, ki pa se seveda manifestira v njegovi telesni določenosti. Avtor ugotavlja, da ob raziskavi posameznih plasti in sfer človekove strukture, iz genetično morfoloških faktorjev in iz dinamike človekovega življenja,

nastajajo problemi tam, kjer človekov duh presega zgolj naravno zakonitost človekovega delovanja, kjer je ta naravna zakonitost duhovno preoblikovana in presežna. Posebno se izražajo problemi identitete in difference človeka v njegovi prepletenosti duhovnega in telesnega, ki doseže vrhunec v vprašanju človekove svobode, v vprašanju določitve telesa in duha; materije in duha v človeku. Poseben problem se pojavlja glede človekovega konca, glede zatona njegove osebe, s problemom smrti. Zaradi svoje presežnosti, zaradi svoje nadizkustvene realnosti je človek tvorec svojega lastnega bistva, vsaj njegov soustvarjalec. Človek je oblikovalec svojih življenjskih danosti in oblikovalec sveta, ki presega empirične zakonitosti, in to je človekova kultura, ki manifestira človekovo duhovno določenost.

V sedmem, zadnjem poglavju z naslovom *Bistvo človeka*, se Juhant ukvarja z določitvijo človekovega bistva, s pojmom človeka kot osebe, njegove svobode, s problemom duše in telesa, smrtnosti oziroma nesmrtnosti človeške duše, s kulturo in z izpolnitvijo človekovega bistva, njegovega smisla življenja.

Avtor ugotavlja, da vsa zgodovina človeške misli, posebno njenih osnovnih panog: religije, umetnosti in filozofije, potrjuje predvsem človekovo prizadevanje, da bi

ugotovil, kaj človek dejansko je, da bi lahko določil razsežnosti svojega bitja in smernice svojega delovanja. Toliko bolj izražajo to prizadevanje filozofski tokovi, še posebej ta problem upošteva novi vek, ker človeka postavi na začetek vsega razmišljanja in tako zaostri to vprašanje. Če so filozofi pred tem postavljali človeka v okvir narave ali Boga (metafizika in religija), se večina novoveških mislecev odloča za postavitev človeka na začetek. Človek se mora zato ukvarjati predvsem s svojo vrženostjo v ta svet, ki pa jo zaznamujejo individualnost, svoboda ter smrt. Njegova določenost je neskončnost v končnosti, saj je človek po duhu neomejen, po telesu pa omejen. Svoboda je človekov osnovni dejavnik, je pogoj njegove avtonomnosti, ki izvira iz njegovega duha. Vendar se ta svoboda uresničuje samo v nujnosti sveta, kot pojmu vsega čutno zaznavnega. To pomeni, da je svet naših predstav o človeku še vedno obvladan. Stvarnost postane resničnost preko svobodnega udejnjanja, kajti svobodni subjekt je tisti, ki zmore napraviti to sintezo, ko z uresničenjem samega sebe hkrati poustvarja resničnost. Tudi družbenost je del človekovega svobodnega polja. Sem spadajo država, religija, združenja, navade, norme, običaji itn. Kultura je osnova etične dejavnosti oziroma je urejevalni mehanizem

človekovega osebnega in družbenega življenja. Za izpolnjeno življenje so pomembni urejeni medsebojni odnosi, urejena družba, ki spoštuje etična pravila in medsebojne dogovore, ki ima urejene mehanizme medsebojnega srečevanja in občevanja. Zato je pomemben tudi urejen političnopravni sistem.

Juhant zagovarja stališče, da je smisel življenja povezan tudi s pogledom na svet in z vero, kajti človek s svojim življenjem ureja tudi 'projekt' smrti. Za srečno življenje je zato pomemben nadzor, ki upošteva problem smrti in pomaga človeku pri razreševanju tega odločilnega vprašanja življenja. Na ta vprašanja odgovarjajo predvsem verstva in noben človek jih ne more izriniti iz svoje zavesti. Juhantov pogled na življenje lahko razumemo kot tisti, ki najde svoj smisel v krščanski perspektivi utemeljevanja človekovega življenja, ki je smiselno in bogato samo takrat, kadar gre za življenje, ki ni le zanj, ampak tudi za druge, in ne le na tem, ampak tudi na onem svetu, ne le trenutno, ampak tudi trajno, se pravi dolgoročno življenje.

Vseskozi poudarja potrebo po celostni misli o človeku, tudi glede njegovih naravnih vidikov, vendar pa zavrača kakršen koli redukcionizem: tako naturalističnega kakor tudi spiritualističnega. Rdeča nit njegovega dela je človek, ki je bitje govorice in simbolov in ka-

terega svet in (duhovna) zgodovina sta simbolna. To predstavlja tudi izhodišče prodiranja avtorja in bralca k spoznanju njegovega bistva, ki je, kakor pravi Tomaž Luckmann, v dvajsetem stoletju obrodilo nove sadove. Starejše mišljenje je, tako bi lahko rekli, dozorelo s Kantovo antropologijo. Njen razvoj je peljal, npr. preko Cassirerja in nekaj kasneje Löwitha, do moderne filozofske antropologije, utemeljene z deli filozofa Maxa Schelerja, biologa Helmuta Plessnerja in kulturnega antropologa Arnolda Gehlena. Za vse tri je bistvo človeka ambivalentno: človek je obenem naravno bitje, produkt naravne evolucije in zgodovinsko bitje v produktivni razdalji do svoje naravnosti. V tem raziskovalnem duhu nadaljuje tudi Juhant, saj na posrečen, logično neobičajen in oblikovno nepopoln način, vsebinsko gradi na že omenjeni podlagi sodobnih antropoloških znanosti. Še posebej se odlikuje po tem, da v svoje delo vključuje tudi izsledke slovenskih znanstvenikov oziroma poznavalcev psihologije, teologije, filozofije in antropologije, kot so Aleš Ušeničnik, Janez Janžekovič, Anton Trstenjak idr. in nadaljuje tradicijo podajanja znanja, med katerimi se v tej trojni, bolje rečeno četverni, obeleženosti najbolj odlikuje Anton Trstenjak, seveda pa tudi besedilo dr. Juhanta.

Mateja Tominšek

Witold Gombrowicz Ivona – princesa Burgundije

Režiser Vito Taufer
Prešernovo gledališče
Kranj

V drami Ivona - princesa Burgundije Witold Gombrowicz, rojen leta 1904 kot poljski plemič in umrl leta 1969 kot svobodnjaški brezdomec razgalja grdoto za sijajno uglajenostjo burgundske vladarske hiše. Kraljeve in kraljičine uglajenosti je kmalu konec, ko princ Filip domov pripelje nelepo avtistično Ivono, kot svojo zaročenko. Vsega naveščani Filip končno stori nekaj, česar starši od njega ne bi pričakovali. Filipu je namreč, dokler je še mlad, »zapovedano« uživanje, domov pa naj bi vendar pripeljal lepotico po meri svojih staršev: uglajeno in narejeno. Ivona sicer postane le še ena igraka v zdolgočasenih rokah princa Filipa, a v kraljevski družini sproži izredno nevarno razkrivanje stisk, razočaranj in praznine za bliščem uglajenosti, ki jo brez besed in brez lepote, zgolj s svojo prisotnostjo izniči nemo dekle.

Pred svojimi neobžalovanimi grehi in nepriznanimi čustvi kraljevski par v zadnjem trenutku ubeži in se zakrije z »uglajeno usmrtnitvijo« Ivone, princ Filip pa pridno stori, kar od njega pričakujejo: izbere si dekle, kakršnih je bil že prej sit, in

ob narejenem žalovanju poklekne, ker vsi klečijo.

Oznaka »komedija« za kranjsko uprizoritev Ivone, ki jo preberemo (samo) na vstopnicah, pač ne drži. Z Ivono se namreč, kakor s kakšno sodobno tragično junakinjo, poigra usoda oziroma muhasta volja bogov, le da jih tokrat nadomeščajo, tudi po rojstvu, Ivoni bolj sorodna bitja. Ivonina krivda je njena neuglajenost, neprilagodljivost, drugačnost, in dejstvo, da se v trenutku, ko se princu Filipu začne odpirati pogled na praznoto lastnega življenja, znajde ravno na pravem mestu. To »krivdo« Ivona plača z življenjem, ker Filip ne ostane zvest svojemu lepemu namenu in ga kakor podtlak posrka praznina, od katere se je začel ločevati.

Kako pa je z gledalčevim očiščenjem ob trpljenju tragične junakinje? Če je gledalec vseskozi v resnici pričakoval komedijo, verjetno bolj slabo, saj mu preveč moči in pozornosti pobere čakanje na komičnost. Trpljenje nedolžne, ki se niti ne brani in ne odpre svojih ust, razen ob zaužitju smrtonosnega obroka, pa ga sicer resnično prevzame, kljub temu da burgundska vladarska hiša zamudi priložnost za svoje spreobrnjenje - morda zadnjo, preden se preseli v zgodovinske knjige.

Tomaž Maras